

УДК 246:101.2.001.363(045)

**БІНАРНО-ОПОЗИЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ У ПРОЦЕСІ
СПРИЙНЯТТЯ ТВОРІВ ХРИСТІЯНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО
МИСТЕЦТВА**

кандидат філософських наук, доцент, Лещенко А. М.

Херсонська державна морська академія, Україна, Херсон

Досліджено особливості процесу сприйняття творів християнського сакрального мистецтва. Виявлено специфічні особливості зазначеного процесу, зокрема амбівалентної бінарно-опозиційної взаємодії у процесі сприйняття віруючим змісту творів сакрального мистецтва. Визначено специфіку системи «автор твору сакрального мистецтва - твір сакрального мистецтва – людина - твір сакрального мистецтва», яка є закономірною у процесі функціонування сакрального мистецтва.

Ключові слова: християнське сакральне мистецтво, «бінарна опозиція», «принцип діалогічності».

Лещенко А. М. Бинарно-опозиционное взаимодействие в процессе восприятия произведений христианского сакрального искусства / Херсонская государственная морская академия, Украина, Херсон

Исследовано особенности процесса восприятия произведений христианского сакрального искусства. Выявлены специфические особенности данного процесса, в частности амбивалентного бинарно-опозиционного взаимодействия в процессе восприятия верующим содержания произведений сакрального искусства. Определена специфика системы «автор произведения сакрального искусства - произведение сакрального искусства - человек - произведение сакрального искусства», которая является закономерной в процессе функционирования сакрального искусства.

Ключевые слова: христианское сакральное искусство, «бинарная оппозиция», «принцип диалогичности».

Leshchenko A. M. Binary-oppositional Interaction in the Perception of Christian Sacred Art Works / Kherson State Marine Academy, Ukraine, Kherson

Peculiarities of perception process of Christian sacred art works are researched. Specific features of this process, namely, ambivalent binary-oppositional interaction in the process of perception of sacred art works by believers are identified. Specific system - "a creator of a sacred art work – a sacred art work – a person-recipient - a sacred art work", which is natural in sacred art operation, is determined.

Key words: Christian sacred art, binary opposition, principal of dialogism.

Вступ. Мистецтво було, є і буде унікальною людською діяльністю, яка викликає постійний інтерес, створює певний емоційний фон, штовхає до переживання безлічі почуттів тощо. Християнське сакральне мистецтво (як і будь-яке інше сакральне мистецтво) є феноменом, який не втрачає своєї важливості та впливовості протягом більше ніж двох тисяч років. Тому, будь-які аспекти його рецепції, вивчення, аналізування є постійно актуальними незважаючи ні на історичні події, ні на зміни світоглядних парадигм тощо. Його вивчення створює можливості для розуміння механізмів впливу на людину та значення для життєдіяльності суспільства взагалі. Тому, актуальними є питання визначення особливостей процесу сприйняття творів християнського сакрального мистецтва віруючою людиною та виявлення специфіки системи «автор твору сакрального мистецтва - твір сакрального мистецтва – людина - твір сакрального мистецтва», яка є закономірною у процесі функціонування сакрального мистецтва, зокрема його впливу на людину.

Метою статті є розкриття особливостей та механізмів сприйняття християнського сакрального мистецтва вірянами.

Основними завданнями дослідження є висвітлення подвійної природи сприйняття людиною християнського сакрального мистецтва, аналіз релігійного твору як системного явища та визначення суті явища амбівалентної бінарно-опозиційної взаємодії у процесі сприйняття віруючим змісту творів сакрального мистецтва.

Дослідженням християнського сакрального мистецтва займалися М. Еліаде, Р. Жерар, Т. Буркхардт, Ф. Шуон, Д. Угрінович, Є. Яковлев, М. Попович, С. Кримський, С. Абрамович, В. Головей, В. Шелюто; окремі види сакрального мистецтва розглядалися зарубіжними вченими А. Н. Терріном, Т. Моїсєєвою, Б. Раушенбахом, Е. Мірзояном, І. Ібрагімовим; українськими дослідниками І. Солярською, Л. Гнатюк, З. Лановик, О. Клековкіним, І. Харитоновим та ін.

Сакральний твір, як і усі твори світського мистецтва, включає подвійну сутність твору як системного явища. З одного боку, сакральне мистецтво створюється митцем, який є носієм суто індивідуальних, тобто суб'єктивних релігійних, моральних та естетичних поглядів. З іншого – втілений у релігійному мистецтві митцем конкретний художній священний образ, який має у перспективі сприйматися реципієнтом. Крім того, цей художній священний образ має здійснювати на реципієнта певний вплив, що витікає зі специфіки функціонування системи «автор твору сакрального мистецтва - твір сакрального мистецтва – людина - твір сакрального мистецтва», яка є закономірною у процесі функціонування сакрального мистецтва.

На подвійний характер процесу сприйняття, але вже з іншого боку, звертає увагу і Ю. Лотман З точки зору дослідження проблеми християнського сакрального мистецтва, нам імпонує його думка відносно того, що процес сприйняття твору мистецтва «потребує подвійного переживання – водночас забути, що перед тобою вигадка, і не забувати цього». [3, С. 227]. Через захоплення людиною змістом твору сакрального мистецтва, через її емоції та почуття «мистецтво впливає на свідомість і

підсвідомість людини, її установки й ціннісні орієнтації, переконання і мотиви поведінки, творчу активність і професійну діяльність. У цьому процесі воно проникає до внутрішнього світу особистості й взаємодіє з її життєвим і художнім досвідом, з глибинними підвалинами “Я” людини. Ця амбівалентна бінарно-опозиційна взаємодія передбачає водночас і соціалізацію особистості – включення її до суспільних зв’язків і професійних стосунків, і її персоналізацію – утвердження людини в її самоцінному значенні, поглиблення її особистісного начала і усвідомлення своєї «самості» [4, С. 63].

Оскільки явище амбівалентної бінарно-опозиційної взаємодії (лат. *binarius* - подвійний, складений з двох частин), яке виникає у процесі сприйняття людиною змісту творів сакрального мистецтва, має ознаки системного та взаєморегулюючого явища, виникає необхідність проаналізувати його сутність з метою визначення специфіки художньої рецепції у процесі сприйняття людиною творів християнського сакрального мистецтва.

Останнім часом, у науковій літературі значна увага приділяється так званій теорії «бінарної опозиції». Вважається, що вона визначає специфічний інструментарій, універсальний засіб для пізнання людством навколишнього світу, щоб усвідомлювати його сутність [5, С. 39]. Врахування наявності у природному та суспільному середовищі фактору «бінарних опозицій» дозволяє розглядати явища дійсності та людської життєдіяльності завдяки прийому співставлення протилежних диференцій. Наприклад, життя - смерть, душа - тіло, добро – зло, тощо. Такий підхід використовується у різних сферах наукового знання, зокрема філософії, психології, етиці, мистецтві тощо. Основний акцент робиться на те, що принципи «бінарної опозиції» передбачають поділ на протилежності усього, що стає предметом інтересу, наприклад, на єретиків і правовірних, віруючих та невіруючих, щасливих та нещасних, людину та суспільства тощо. Підкреслюється, що саме такий

підхід найбільш активно використовується у літературі та поезії, які класично вважаються видами мистецтва [3, С. 227].

Принципи «бінарної опозиції» є співзвучними з позицією М. Бахтіна стосовно вияву та значення у мистецтві так званого принципу діалогізації, який передбачає певну рівноправність двох сторін, які повинні взаємодіяти і які наділяються як позитивними, так і негативними характеристиками. М. Бахтін пояснює роль балансу, який є характерним для такої взаємодії: «Поряд із самосвідомістю героя, який увібрав у себе весь предметний світ, у тій же площині може бути тільки інша свідомість, поряд з його кругозором – інший кругозір, поряд з його точкою зору на світ – інша точка зору на світ. Всепоглинаючій свідомості героя автор може протиставити лише один об'єктивний світ – світ інших рівноправних з ним свідомостей» [1, С. 69]. Таким чином, спираючись на позицію М. Бахтіна, на основі забезпечення та розвитку принципу діалогічності, можна говорити про появу та функціонування специфічної цілісної системи, яка спрямована на забезпечення процесу інтеріоризації. Цей процес, фактично, можна розглядати як результативну складову художньої рецепції твору християнського сакрального мистецтва. При цьому, кожен елемент цієї специфічної, за механізмом реалізації системи, наділяється самостійним, тобто рівноправним значенням. Це означає, що фактор рівноправності не передбачає необхідності обов'язкового розв'язання суті конфлікту, що зароджується та розвивається у художньому творі на тлі рівноправних елементів бінарної опозиції [1, С. 36]. Науковий аналіз, зокрема літературних творів, показує лише окреслення в їх межах певних опозицій та їх взаємодії, наприклад, «опозицію зовнішнього світу і світу свідомості», або ж увага акцентується на різних видах свідомості, зокрема «суспільної свідомості» та «приватної свідомості» тощо [6, С. 143].

Для визначення специфіки художньої рецепції, у процесі впливу творів християнського сакрального мистецтва, важливим є саме фактор

рівноправності двох елементів бінарної опозиції, що, за нашими висновками, разом складають основу своєрідної єдиної живої функціонуючої системи. Її своєрідність зумовлюється неоднорідністю складових елементів, та відповідно, зв'язків, що виникають між ними, зокрема:

а) система матеріалізується у психічній діяльності людини, у процесі відображення нею змісту твору сакрального мистецтва; зокрема у пізнавальній діяльності на рівні емоційно-почуттєвого та раціонального сприйняття людиною специфіки художнього священного образу, який пропонується їй з боку твору сакрального мистецтва;

б) у зв'язку з наявністю декількох зв'язків у функціонуючій системі «автор твору сакрального мистецтва - твір сакрального мистецтва – людина - твір сакрального мистецтва», фактор рівноправності, відповідно, поширюється як на саму особистість, що включається у процес сприйняття, так і на автора твору, який є відносно вільним щодо створення та матеріалізації художнього сакрального образу на основі звернення до відповідних засобів художньої виразності; при цьому значення фактору рівноправності передбачає відсутність елементу примусу з кожної із сторін та, відповідно, обов'язкового розв'язання своєрідного художнього конфлікту;

в) відповідно до закономірностей формування цілісної системи, що функціонує за принципом синергетики «підсистема у системі», на основі дії механізму художньої рецепції, можемо визначити рівноправні за характером зв'язки, а саме:

- безпосередній взаємозв'язок між двома протилежними явищами як представниками бінарної опозиції, що у творі сакрального мистецтва окреслені автором та зафіксовані у ньому завдяки конкретним засобам художньої виразності та художньому сакральному образу;

- зв'язки між людиною реципієнтом та художніми образами твору сакрального мистецтва;

- зв'язок між самим автором твору, у межах конкретного виду сакрального мистецтва - образотворчого, музичного, архітектурного тощо, та двома протилежними явищами як представниками бінарної опозиції, що є характерними для художнього образу його твору мистецтва;

- зв'язок між автором мистецького твору та людиною-реципієнтом, характер якого зумовлюється специфікою художньої рецепції, яка є притаманною кожному з них, а за механізмом її реалізації ідентичною.

Фактор рівноправності усіх елементів такої системи зумовлює ознаки саморегулятивності функціонування цієї системи, кінцевим результатом якої може бути зміна емоційно-почуттєвої сфери людини, її поглядів, потреб, смаків, ідеалів, зокрема і форм соціальної поведінки у бік її соціальної гармонізації. Саму ж рівноправність забезпечує наявність бінарної опозиції, яка виявляється у саморегуляції та самовизначеності свого відношення як реципієнта у процесі сприйняття змісту мистецького твору, формування свого особистого ставлення до сутності конкретного змісту художнього сакрального образу, відповідно, на основі індивідуальної художньої рецепції.

Фактор самовизначеності реалізовується, коли людину-реципієнта ніхто не зобов'язує та не примушує формувати певне обов'язкове відношення або робити конкретний висновок стосовно суті фабули твору сакрального мистецтва, який підлягає процесу сприйняття. Свої почуття, оцінки, відношення, висновки людина формує виключно на основі індивідуальної художньої рецепції, яка пов'язана з рівнем її особистого розвитку, вихованням та, в цілому, життєвим та емоційним досвідом. Висновок про наявність закономірності цього плану, підтверджує і позиція А. Єсіна, який аналізуючи значення бінарної опозиції в певних літературних творах пропонує акцентувати увагу на виявленні та співвідношенні як загальних законів функціонування буття, так і конкретних, що дозволить прийти до усвідомлення світу в його органічній єдності. [2, С. 53-58].

Висновки

Отже, приходимо до висновку, що доцільним є виходити з загально відомих позицій відносно сутності явища «мистецтво». Так, мистецтво – це форма суспільної свідомості, що спрямована на відображення реальної дійсності у художніх образах, що реалізується в практичній художній діяльності. У свою чергу сакральне мистецтво спрямовує свої зусилля на відображення ірреального у художніх священних образах. Системність християнського сакрального мистецтва зумовлюється його складовими, які знаходяться в органічному взаємозв'язку. Така системність структурно реалізовується наступним чином: «автор твору сакрального мистецтва - твір сакрального мистецтва – людина-реципієнт - твір сакрального мистецтва».

Ця система функціонує на принципах саморегуляції. Її специфіку зумовлює наявність декількох соціохудожніх зв'язків, з характерним для них факторами бінарної опозиції, діалогічності, рівноправності. Кінцевим результатом процесу функціонування системи є самовизначеність людини-реципієнта стосовно морально-естетичного сенсу твору сакрального мистецтва шляхом рефлексивного уподобання резонансно-привабливих (консонантних) ознак художнього релігійного образу. На основі ефекту інтеоризації образні, зорові, смислові, інші конфігурації, ідеї морально-естетичного характеру, які є суб'єктивними за своєю суттю, у подальшому житті людини мають можливість спрямовувати її на певну моральну та соціально доцільну поведінку. Сакральне мистецтво є різновидом класичного мистецтва і користується аналогічними засобами художньої виразності та художнім образом як інструментами втілення у зміст сакрального твору певного релігійного образу. Таким чином, рецепції феномену християнського сакрального мистецтва за механізмом тотожні механізму класичному мистецтві, тобто є пов'язаними з процесом системного функціонування. Разом з тим, класичне та сакральне мистецтво є лише тотожними, але не ідентичними, оскільки кінцевий рецептивний результат їх впливу на людину

принципово відрізняється щодо формування свого відношення до змістовної сутності твору мистецтва спираючись на вільне самовизначення.

Отже, в дослідженні зроблено перші кроки щодо висвітлення сутності рецепції християнського сакрального мистецтва. Акцентовано увагу на його системності та визначено особливості бінарної опозиції у процесі сприйняття сакральних творів. Відкритими залишаються питання щодо уточнення сенсового змісту сакральної художньої рецепції, корегування її розуміння; визначення резонансності сакрального мистецтва та його коеволюційного значення для сучасної людини та суспільства в цілому тощо.

Література:

1. Бахтин М. М. *Естетика словесного творчества* / Михаил Михайлович Бахтин. - М.: Худ. Лит., - 1979. - 412 с.
2. Есин А. Б. *Время и пространство [Текст]* // Чернец Л. В. *Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины [Текст]* / Чернец Л. В., Хализев В. Е., Бройтман С. Н. Учеб. Пособие / Под ред. Л. В. Чернец. – М.: Высшая школа; Издательский центр «Академия», 2000. – С. 51-60, С. 53, 58.
3. Лотман Ю. М. *Внутри мыслящих миров. Человек - текст - семиосфера - история [Текст]* / Юрий Михайлович Лотман. - Москва: Языки рус. культуры, 1999. - 447 с.
4. Отич О. М. *Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: 13.00.04* / Отич Олена Миколаївна.- Київ, 2009, - 497 с.
5. Руднев В. П. *Словарь культуры XX века [Текст]* / Вадим Петрович Руднев. – М. : Аграф, 1999. – 384 с.
6. Haring-Smith, Tori. *Private and Public Consciousness in Mrs. Dalloway and To The Lighthouse [Text]* / Tori Haring-Smith // Ginsberg, Elaine K. *Virginia Woolf:*

Centennial Essays [Text] / Elaine K. Ginsberg, Laura Moss Gottlieb. – Troy, NY: Whitston Publishing, 1983. – P. 143–160.

References:

1. Bakhtin M. M. *Aesthetics of verbal creativity. // Mikhail Bakhtin // M. : Hood. Lit., - 1979. - 412 p.*
2. Yesin A. B. *Time and space [Text] / A. B. Yesin // Chernets L. V. Introduction to Literary Studies. The literary work: basic concepts and terms [Text]/ L. V. Chernets, V. Ye. Khalizev, S. N. Broymtman. Ucheb. Posobie / Edited by. L. V. Chernets. – M. : Higher School; The publishing center "Academy", 2000. - S. 51-60, pp 53, 58.*
3. Lotman Yu. M. *Inside minded worlds. Man - the text - semiosphere -History [Text] / Yuriy Mikhaylovich Lotman // Moscow: Russian Language. Culture, 1999. - 447 p.*
4. Otych O. M. *Art in the system of the creative personality of the future teacher of vocational training // Olena Mykolaivna Otych. Thesis for the Degree of Doctor of Pedagogy. Speciality 13.00.04 - "Theory and Methods of Professional Education." Kyiv, 2009 - 497 p.*
5. Rudnev V. P. *Dictionary culture of the twentieth century [Text] / Vadim Petrovich Rudnev. – M.: Agraf, 1999. – 384 s.*
6. Haring-Smith, Tori. *Private and Public Consciousness in Mrs. Dalloway and To The Lighthouse [Text] / Tori Haring-Smith // Ginsberg, Elaine K. Virginia Woolf: Centennial Essays [Text] / Elaine K. Ginsberg, Laura Moss Gottlieb. – Troy, NY: Whitston Publishing, 1983. – P. 143–160.*

